

ANNA GÓMEZ MUNDÓ

El desig de ser en llibertat. Experiència laboral d'una jove universitària.

No us negaré la barreja de sensacions que vaig tenir quan la Remei em va convidar a compartir la meva experiència amb totes vosaltres. El reconeixement a la meva experiència, i a la meua veu, com una més que era autoritzada per a ser present en aquest passat i present de nombrar en femení la realitat, em va alegrar enormement. Al mateix temps, però, se m'hi va unir l'angoixa de pensar que no podria aportar res, de no saber fer arribar tot el que he viscut, après i descobert. Aquesta angoixa em frenava a treballar de manera lliure i des del plaer la redacció de la ponència. Ho vaig estar reflexionant molt de temps fins que vaig adonar-me que el que estava vivint era també, encara que en un altre context, el que havia viscut en aquests sis anys de vida laboral i que pretenia explicar-vos. On era ara, a l'hora d'escriure, la meua llibertat de poder mostrar-me tal i com sento i sóc? Quin reconeixement feia a la meua experiència? On era el gest de nombrar-me des de mi ? Per què no m'autoritzava a fer-ho?

Un cop més, el risc que comporta el dir-se des de sí mateixa el vaig assumir recollint l'energia que l'entre-dones m'està donant. Una energia que circula des de i entre les dones que amb la seva pràctica política de relació em fan arribar, alimentant-me, reconeixent-me autoritat.¹

Mostrar-me des de mi, partir de mi, el que se'm demana en aquesta ponència, és el que he après al llarg de la meua, encara curta, experiència laboral. A vegades après amb molt de dolor que tanmateix s'ha traduït en font de llibertat; un fet que m'ha empès a donar sentit a la meua pràctica professional, la d'educadora, i a reconèixer-la més enllà dels significats establerts des del model tradicional.

Ha estat un aprenentatge viscut en el meu cos; un cos sexual de dona jove, universitària, filla i amiga. Així doncs, la descoberta de les relacions d'autoritat en el treball remunerat l'he hagut de fer des de qui sóc, en el meu context concret i des del simbòlic del qual partia.

Mentre estava en el procés d'ordenar les idees del text, vaig notar com arribava en un punt on em perdia. Tornava a repassar tot el que havia viscut, intentava relacionar l'ordre cronològic de les vivències amb les relacions que les havien acompanyades; havia de comprendre el meu procés. No ho vaig aconseguir fins que vaig pensar que el fet que em feia perdre era que el reconèixer les relacions d'autoritat en el lloc de treball no havia estat, al contrari del que jo pensava, un gest que anés acompanyat alhora d'experimentar també la llibertat femenina. O sí? Potser amb l'exercici de posar nom a aquest procés de descoberta ho veuré, o potser m'hi podreu ajudar vosaltres.

La meua trajectòria laboral s'ha desenvolupat en contextos fortament institucionalitzats. No ha estat aquest fet, però, el que explica la meua descoberta de les relacions d'autoritat, perquè el meu pas per les diferents institucions no ha estat una experiència aïllada; jo no la puc entendre sense integrar-la dins el meu procés vital, en la meua biografia; menys encara quan la meua feina té com a eix l'educació². Les relacions d'autoritat me les ha donat a conèixer la pràctica de la relació que, dins i fora del lloc de treball, he viscut amb dones que d'una manera o una altra m'han fet conèixer aquesta altra manera d'estar, de fer.

La meua primera presa de contacte amb el treball remunerat, desen-

volupant la professió que jo havia escollit, va ser tot just acabada la carrera de Pedagogia. Va ser a l'Escola de Persones Adultes de Centelles, el meu poble. Aleshores vaig viure aquest fet com un gran privilegi: podia treballar -que era molt!-, podia fer-ho al meu poble i a més fent una feina que, per a mi, tenia molt de sentit, encara que el sentit que li trobava en aquells moments era diferent al sentit que li dono ara...

Precisament, dos dels grans trets que li donaven sentit se'm van presentar més tard com l'origen del meu malestar. Aquests dos trets responien als ideals de poder arribar a ser una dona emancipada i una dona compromesa amb la seva realitat social; dues característiques gens estranyes a aspirar tenint en compte el context sociohistòric en el qual vaig créixer.

He crescut en els temps i espais de la igualtat. La força d'aquesta influència ha estat compartida amb altres companyes de la mateixa edat, sobretot amb la Marta Caramés,³ amb qui vaig descobrir la idea que el fet d'haver crescut en el temps i en els espais de la igualtat ha representat un fre a l'hora de viure la nostra diferència sexual en llibertat.

La meua escolarització primària la vaig rebre principalment durant els anys vuitanta, quan les polítiques institucionals començaven a fer èmfasi en la coeducació amb la idea que calia eliminar la situació de discriminació que les dones havien rebut durant les dècades anteriors. Les paraules igualtat i emancipació eren el pa de cada dia. Se'ns presentaven de moltes i diverses formes: a l'escola les noies hàviem de fer el mateix que els nois, havent-ho de rebre, a més, amb l'agraïment que se'ns permetés fer-ho; se'ns valoraven algunes dones, poques, per tot el que hàviem aconseguit fer igual que els homes (eren científiques, polítiques, reines,...); se'ns recordava que l'educació que se'ns estava oferint hàviem d'aprofitar-la per arribar en aquells espais que fins aleshores havien estat vetats a les dones, a les nostres mares, i que si no ho aconsegüem seria per incompe-

tència nostra ja que l'oportunitat ens l'estaven donant; se'ns presentava un saber asexuat que només podia ser mesurat de manera "imparcial" a través d'exàmens; que l'aprendre era una tasca que havia de fer-se de manera individual; se'ns feia saber que allò de debò valuós de la vida estava en la raó i no en l'experiència (les "bones" aniríem a la Universitat, a pensar, mentre que les "dolentes" anirien a Formació Professional, a fer però no a pensar). Tot això pensant en el futur, tota l'educació pensada per a respondre adequadament en un futur, tota la formació per a poder "ser algú" el dia de demà. De present no se'n parlava...

Aquest recorregut escolar el vivia essent la filla gran d'una mare i un pare que només havien tingut accés a l'educació primària. Entenien, com la majoria de mares i pares, que les seves filles havien de tenir allò que ells no havien pogut tenir, és a dir, una bona educació que ens possibilités ocupar un bon lloc de treball. I és que socialment sempre es presentava, i encara es presenta, la relació que "ser algú" equivalia a tenir; i que el tenir depenia dels diners que el treball remunerat donaria a través del grau de competència professional que es tingués.

Per les bones notes acadèmiques, tothom em projectava un brillant futur professional –per tant, econòmic– perquè jo sí que podria fer una carrera.

Sempre vaig tenir el recolzament de la mare i el pare. Mai van negar-me res que pogués ser important per a la meva formació. No van escatimar diners, és a dir, esforç, perquè pogués viatjar, estudiar música, anar de campaments, i a aprendre dibuix, dansa... Les expectatives sobre mi que rebia de la família i de les amigues i dels amics eren molt altes. Havia, doncs, de donar una resposta adequada, o sigui que intentava fer-ho el més bé possible.

Tan bé ho vaig fer, que les idees d'igualtat i d'emancipació me les vaig emportar amb mi de l'escola a la Universitat i de la Universitat al treball.

Les meves amigues i els meus amics equiparàvem emancipació amb el concepte de llibertat; i la mesura de la llibertat ens vindria pel grau d'independència que obtinguéssim. La independència que ens donarien els diners guanyats treballant. Havíem de poder valdre'ns soles, ser completament autònomes sense necessitar ningú per a viure. Totes i tots els meus amics volíem ser independents. Independència, una paraula que jo vaig viure com a sinònim de trencament de qualsevol lligam, no només econòmic, sinó també afectiu. Havia esdevingut un dels objectius principals a aconseguir amb el treball, allò que em permetria ser, per fi, una dona emancipada.

La segona fita era, com he dit, la de ser una dona compromesa amb la seva realitat social. Des de ben jove m'havia vinculat a col·lectius de solidaritat amb països del mal anomenat Tercer món. Sempre m'havia interessat la política, i recordo haver passat moltes estones conversant sobre ella amb el meu pare i amb la meua colla d'amics i d'amigues. Aquesta vinculació implicava moure'm en espais on allò important era el col·lectiu, el grup; on les mesures sempre es preniën a partir de conceptes macroeconòmics, on es valorava el teu estar a partir de la militància que tenies; allà hi vaig conèixer paraules com drets, lluita i causa. Eren espais on la presència de nois i d'homes era molt alta i on les idees s'encarnaven en cossos d'homes: homes guerrillers, líders revolucionaris, economistes, politòlegs, brigadistes. Eren homes que van esdevenir referents per les meves idees; homes que jo admirava pels coneixements que tenien, per la seva militància, i per la seguretat que veia en ells al dir o escriure les seves idees, sempre de forma contundent, sense cap esclatxa per al dubte.

Amb aquests ideals –l'emancipació i el compromís social– vaig arribar al treball. Ja havia arribat a pertànyer al "món gran",⁴ havia aconseguit allò que sempre havia volgut.

L'inici del meu treball remunerat va coincidir amb l'inici de l'Escola de persones adultes. Neixia l'escola. Primer, des d'una entitat del poble,

i al cap d'un any va dependre totalment de l'Ajuntament.

Davant meu tenia un encàrrec institucional que esdevenia un repte personal pel fet que amb ell trobava la possibilitat de tirar endavant els ideals d'emancipació i de compromís social: tirar endavant una escola de persones adultes tota sola. Des del primer moment em vaig lliurar totalment a la feina, d'una manera entusiasta, frenètica.

Començar no va ser gens fàcil. Anaven agafades de la mà la meva il·lusió de posar en pràctica tot el saber acadèmic adquirit, les ganes de transformar el món i totes les pors que es poden sentir davant allò que ens és desconegut. Davant meu, dos grups de persones: un de dones i un altre de joves; i un programa curricular. Vaig respirar a fons, vaig prendre embranzida i em vaig llençar amb una idea: si apliques tot el que saps, te'n sortiràs. Així que vaig començar vomitant a l'aula allò que —jo pensava— estava relacionat amb la perspectiva crítica i transformadora de la pedagogia.

En el que vaig viure aleshores hi reconec les paraules que vaig sentir de Luisa Muraro:⁵ "en la nostra societat occidental hi ha una promoció social sense llibertat. L'ordre amb el que es sustenta no dóna la possibilitat a les persones d'inventar la seva forma d'estar en la vida".

La meva promoció social, inserint-me en el món laboral, l'estava fent sense llibertat, sense inventar, des de la pau que dóna la llibertat, el meu estar a l'escola i a la institució de l'ajuntament. Anava a batzegades, a remolc del que se'm demanava des de la institució. No actuava des de l'originalitat del meu estar, sinó que reaccionava a l'estar que se'm dictava des de fora.

Afortunadament, vaig caure de quatre grapes. Aquesta caiguda va ser un dels desencadenants d'aquest procés d'aprenentatge que encara avui continua.

Al principi havia notat algunes resistències davant les meves propos-

tes a les classes i això m'inquietava perquè m'estaven dient que les teories que havia après no funcionaven o, el que era més segur, jo no les sabia aplicar.

Vaig entendre perquè aquelles teories "no anaven" quan vaig començar a escoltar i mirar les dones i nois d'una altra manera. Tot va començar a canviar al posar la mirada en el seu desig i no en els conceptes teòrics i político-crítics que duia amb mi. Les resistències eren una resposta sàvia que m'alertava del fet que el que jo volia aplicar era un bloc de coneixement que m'havia arribat des de fora, era un saber extern a mi, no havia nascut des de mi. I jo el volia aplicar tan sí com no, perquè encara no sabia que, per tal de portar a la pràctica aquelles teories pedagògiques, primer m'havien de travessar. En aquells moments sabia el que era que em travessessin ideològicament, però no corporalment. Havia estat fins ara en el pla de "l'haver de ser", el pla abstracte de les idees i de les teories propi de l'ordre masculí; i havia oblidat el pla del "ser", el saber que neix de l'experiència de relació concreta, de la vida, el saber femení.⁶

Al cap d'un temps vaig adonar-me que el que m'havia salvat era la pràctica atenta de l'escolta a l'altre. Una pràctica que avui reconec femenina, intel·ligent i valenta. Pràctica que avui valoro des de la meua mirada ja més neta, més lliure i serena. Sabent, però, que aquesta mirada ha estat provocada i nodrida per aquelles dones, noies i nois amb qui em vaig trobar en els inicis del meu primer treball remunerat.

Vivint aquesta experiència se'm va fer evident la ruptura que hi ha entre la llengua materna i el llenguatge universitari.⁷ Vaig reconèixer aquests dos llenguatges: per una banda, el del coneixement i les teories; i per l'altra, el de la força de la relació, el de la força de la vida que no es deixa reduir per la rigidesa d'un universal abstracte.

Les coses, aparentment, anaven molt bé a l'escola. Amb les dones i els joves cada vegada em sentia més bé. Però tot i així, un cúmul de

coses em feien estar cada vegada més queixosa, més desil·lusionada amb la feina, i més decebuda de mi mateixa. Les condicions laborals no eren bones; em sentia molt cansada; cada vegada tenia més grups al meu càrrec i jo volia fer la feina al màxim de bé; això requeria moltes hores de feina, molts mal de caps. No hi havia recursos, això em deien, així que havia de fer tasques de secretària, de conserge, vetllar pel material, preparar les activitats, assistir a reunions, rebre peticions de les persones sense que jo els pogués donar respostes, perquè moltes decisions no estaven en les meves mans... No havia comptat, en aquell primer moment, que acceptar la feina implicava també entrar dins un entramat de relacions institucionals que vivia més com a obstacles que com a facilitadores de la meva tasca.

Abans, com ara, entenia tant la feina remunerada com la que no ho és com un tot. No concebo la distinció de la meua manera de ser i fer al llarg del dia. Per aquest motiu em recordava a mi mateixa que, malgrat tot, i per tal de ser fidel als meus ideals, calia que ho tirés endavant. Em recordava el deure d'estar compromesa des del meu treball, el que corresponia a la mirada que jo volia adoptar respecte el que entenia, aleshores, per política. Havia de demostrar a mi i als altres que podia. Era una actitud de lluita que corresponia també amb el model de "dona treballadora emancipada i compromesa" que jo havia rebut i assumit com a vàlid.

Em neguitejava que des de l'Ajuntament la meua feina es valorés en tant que es podia quantificar, fos a partir del número d'alumnes que tenia l'escola o del número de titulacions (certificats, graduats...) que havia aconseguit. Aquestes regles de joc no m'agradaven i em feien sentir incòmoda. A l'aula començava a veure que l'alfabetització, el certificat, el graduat escolar...eren molt més que nivells acadèmics. Que el que jo estava vivint era molt més potent que ensenyar els verbs o les equacions. Aquella feina era molt més viva del que arribava a l'administració. No hi arribava, perquè el que la feia de debò rica era una cosa que no es pot mesurar: la pràctica de la

relació educativa, que s'escapa dels límits de les lleis i de la seva política econòmica. Sentia que el que es vivia a l'escola es valorava molt poc. Tot i així, m'hi vaig involucrar gairebé com si es tractés d'un acte heroic. Però, tot i els esforços, veia com amb el meu treball no estava transformant el meu entorn, no provocava que es modifiquessin les polítiques educatives municipals, no afavoria un desenvolupament comunitari tal i com jo m'havia proposat d'acord amb els meus principis político-crítics. On era, doncs, aquella dona compromesa amb la realitat social que volia ser?

Viure aquesta situació d'estar entre dues aigües, que ara la llegeixo plena de violència, era esgotador. La tensió es va fer visible quan vaig emmalaltir. Van diagnosticar-me estrès i depressió. Tot alhora. El cos em va dir prou, i així va ensenyar-me que calia escoltar-lo, cosa que fins aleshores no havia fet. No feia cas als seus crits d'alerta (d'insomni, mals de cap). Com és que no me n'havia adonat fins llavors? La primera resposta és que no me'n podia adonar: estava massa ocupada en treballar. La segona era que al meu voltant veia com que això era habitual; veia companys i companyes que no atrapaven la feina, que tenien l'agenda molt apretada. Fins i tot, això era un tret del qual fer-ne bandera; tenia un punt d'esnobisme aquest "anar de bòlit"; així que m'embenava els ulls i tirava endavant amb aquell heroisme malentès. I ara dic: no podia i no sabia escoltar el meu cos. Aquesta és la tercera resposta a la pregunta: no en sabia, no havia après a escoltar el meu cos. Com podria saber-ne si sempre me l'havia negat? Havia viscut amb la raó, el pensar, separada del cos, del sentir. És tal i com m'ho havien ensenyat.

La dona treballadora i instruïda que jo era treballava sense portar amb ella el sentit lliure de la seva diferència sexual, el sentit lliure de viure en un cos femení.

Haig de dir que els meu inicis laborals també van coincidir amb les primeres lectures d'autores feministes del pensament de la diferència sexual. Les llegia com m'havia llegit tots els altres llibres; és a dir,

com una teoria més per a aplicar, com un saber més a ser assimilat per mi al peu de la lletra. Però aquestes lectures no s'ho deixaven fer, i de mica en mica me'n vaig anar adonant. Crec important comentar-ho perquè reconec que aquestes noves paraules em feien de contrapunt, m'interpel·laven contínuament. I gràcies a elles vaig anar descobrint un altre ordre, l'ordre simbòlic de la mare, que en un principi vivia com a impertinent perquè feia trontollar els fonaments sobre els quals pensava la meua vida. Aquest nou ordre l'he anat acollint en la mesura que l'he reconegut com l'ordre des d'on viure en pau, al contrari de l'anterior, el masculí, que descobreixo com el que, amb el seu desordre, va poder fins i tot, portar-me a la malaltia.

L'obertura a la meua diferència sexual i als significats que amb ella porto van fer-se presents també en el meu fer professional. Va provocar que iniciés un canvi de col·locació simbòlica. Aquest desplaçament va ser possible gràcies a l'haver trobat paraules per a nombrar el que, abans de la malaltia, ja havia viscut a les aules. Ara ho vaig poder nombrar i, a més, valorar-ho com a aquest més que l'autoritat femenina porta amb ella.

Viure la malaltia em va permetre connectar amb el meu cos. Va canviar la mesura del món i del meu estar en ell. Perquè ha estat quan m'he deixat travessar per la vida i les experiències que l'acompanyen que he pogut sentir i reconèixer l'autoritat i, d'aquí, relacionar-la amb el pensament i el saber que havia llegit. La malaltia va ser en el meu cas des d'on vaig poder fer el desplaçament: "La actualización del sufrimiento es, pues, un acto de verdad en las mujeres, y es también una operación catártica, individual y colectiva. Obligadas a callar lo que viven, han transformado su dolor en síntomas físicos, en mutismo, en paralización, etc. Atreverse a manifestar en público los dolores individuales y colectivos tiene un efecto terapéutico que permite aliviar el cuerpo y pasar a otro momento".⁸

Aleshores, aquestes paraules de Luce Irigaray van mostrar-se de cop plenes de sentit, vives. El sofriment m'havia portat a aprendre,

havia pogut crear saber a partir del dolor, i això ho vaig recordar quan l'amiga Mariajo em va dir: "Muchos hombres huyen del dolor porque todavía no han aprendido a crear a partir de él".

Vaig aprendre que allò just cap a mi era reconèixer el que jo era, sentia i pensava; consentir-ho i deixar que aparegués en mi, i per tant també en el meu treball. Entendre que tu ets l'autora, gràcies a la relació amb els altres i el món, del teu procés d'aprenentatge i de la teva vida: així vaig trencar la relació de poder amb la que mantenia aquella lluita burocràtica amb l'Ajuntament i la vaig transformar, ara de manera conscient, en relació d'autoritat, a partir de reconèixer l'autoria i l'autoritat en mi i a les altres dones, fossin alumnes o companyes de feina. Per tal de reconèixer-me autoria no podia continuar negant el meu cos, que acull el desig, i que és d'on prenc l'energia i el que dona sentit al meu estar. Aquí començava la pràctica política del partit de sí, pràctica vinculada íntimament amb el meu cos, on s'encarna.

Vaig rescatar les meves converses i cartes amb la Remei i hi vaig trobar un referent que m'havia passat desapercebut: l'autoritat que m'havia donat en les seves classes universitàries; el mateix gest d'obertura generosa i ple de saber i pràctica simbòlica de la meva mare, quan acollia a les meves amigues i amics a casa, fent-los el berenar o ajudant-me a preparar els regals pels seus aniversaris; i el que reconeixia també en mi, en el que jo vivia a l'aula de l'escola. Així va ser com vaig començar a reconèixer una genealogia femenina que m'apropava a les dones i joves i em donava una mesura que no havia après en els llibres.

Des d'aquest punt vaig reincorporar-me a la feina després d'estar de baixa per la malaltia. Ho vaig fer amb la companyia de la Dolors, ja que havia posat com a condició per continuar que hi hagués una altra educadora a l'escola. I amb la Dolors vaig trobar un altre vincle amb el que establir una relació basada amb l'autoritat.

D'ella em va arribar una presència a l'aula des de la sensibilitat, la curiositat, l'actitud d'escolta. Em va ser un referent sobretot per com vivia el temps. El temps important era el de la relació: eren els moments de ser als qui més temps dedicava.

Amb ella vaig sentir-me acompanyada, recolzada. Continuàvem treballant com jo ho feia abans, només que ara jo tenia altres noms per a sustentar aquelles pràctiques, i en lloc de basar-nos en el poder de la norma i de buscar la immediatesa en l'assoliment dels continguts, —mesura que silenciava el temps i el saber de la cura—vam esplaiar-nos en un altre temps. Un temps que defuig de ser comptat i cronometrat, una mesura més lenta, pacient i que no s'acaba mai: el de la relació.

Tota experiència educativa necessita de la relació, relació que sempre és encarnada, connectada amb la vida. És així com la riquesa i la bellesa del que és quotidià va anar prenent relleu davant meu. Podia reconèixer pràctica política en els moments de vida. Vet aquí un altre canvi important en mi: quan vaig poder reconèixer la pràctica política a través de les relacions concretes i no a través de les masses. Política viva i viscuda en el temps i en l'espai del meu treball remunerat.

En la quotidianitat es manté una relació constant amb la vida. A casa i fora de casa, allò humà és una relació sense fi: sense fi en el sentit que es practica i es té cura per si mateixa, sense ser instrument per a res, i en el sentit, també, que no s'acaba mai. Per això, la relació sense fi genera un més, un més que és l'autoritat.

La pràctica de la relació, com a pràctica d'afirmació i de reconeixement de mí i de les altres, va ajudar-me a crear les relacions d'autoritat. Calia relacionar el saber vingut de fora amb el saber de l'experiència, de l'experiència que conté i aporta saber des de dins, esdevenint d'aquesta manera un acte de creació. Feia falta, doncs, nombrar i valorar el saber que cadascuna de les dones duia des de la

seva experiència, i així no trencar amb l'ordre simbòlic de la mare, sinó significar-lo a les classes.

Una manera va ser començar a treballar a partir de textos escrits per dones. En ells, sovint, hi reconeixien les seves veus. I en el comentari i en el treball d'aquells textos cadascuna hi participava des de si fent visibles altres sabers i a reconèixer-los el valor que tenien més enllà de la mesura que ens havia estat donada com a vàlida i única des del discurs dominant.

En aquests moments on narraven la seva experiència i el seu sentir, em van ensenyar, potser sense ser-ne conscients, tot un altre ordre de vida. A través d'elles vaig apreciar i reconèixer el fer civilitzador del treball de les dones més properes a mi: la meva mare i la meva àvia. La relació amb les dones de l'escola, moltes d'elles mares i algunes també àvies, va fer que comencés a desaparèixer la invisibilitat de la mare.

Amb la Dolors també vaig trobar amb qui compartir la manera d'entendre la meva relació amb el treball. Un fet que sovint m'havia fet descol·locar era que, a diferència d'altres que m'envoltaven, els dilluns, per mi, no eren feixucs. Ningú no anava content a la feina. Jo sí. A les classes sí. Havia començat a viure un enamorament amb la feina, no la feina en abstracte, sinó amb la meva: la que em feia possible el crear i el recrear contínuament relacions d'autoritat.

La feina que em mostrava com el treball i la vida podien anar junts; que el treball no havia de ser una parcel·la al marge del que una pensava i sentia. "Lia Cigarini i Maria Marangelli tienen razón cuando afirman que es necesario rechazar la división tiempo de vida-tiempo de trabajo, que compara el trabajo con no-vida, con actividades que llevan en su interior, como una condena, la alienación".⁹

És aquesta divisió la que crec que fa que ens oblidem de la vida en el treball, desembocant en situacions on s'oblida l'ordre simbòlic ma-

tern, l'obertura amorosa del cos, el seu sentir i el seu sentit; de manera que sembla que l'única mesura del treball siguin els diners com a necessitat per viure i que en el seu nom hàgim de parlar d'eficàcia, optimització, producció i competitivitat. La mesura d'una estructura pròpia del neoliberalisme. Seguint les seves directrius convertim els espais de treball en espais morts, quan el món laboral deixa fora la vida. I a moltes dones, i alguns homes també, això ens fa mal i no ens agrada.

El procés de presa de consciència de l'obertura del cos, del seu sentir i sentit em va fer evident el viure l'educació en la tendresa i la cura; elements que vaig reconèixer imprescindibles per aquella relació des de si que abans ocupava la política de les reivindicacions socials.

Durant aquest temps havia continuat estant vinculada en moviments socials. Ara, en aquests espais, hi sabia veure també una pràctica per part d'altres dones joves que busquen i viuen el treball com un espai més de llibertat, un espai on l'estar en ell no porti a trencar el fil que uneix el fer, el sentir i el pensar. En aquell context, on es continuava la cultura de la reivindicació i de la denúncia, hi eren presents unes altres mirades, i s'hi estaven fent lloc unes altres pràctiques amb les que jo també m'hi reconeixia. Ho dic pensant, entre moltes altres, en la Mariona i la Sunta que en el desenvolupament de la seva feina, igual que amb la Marta i la Remei, eren dones amb les que podia veure, acudint a elles, una altra manera d'estar, entendre i viure el treball remunerat.

En elles hi podia veure la pràctica que neix del posar l'accent en la mirada i l'actitud amb què ens situem en la feina, en com estem en aquell espai de relació. He vist com alguns homes també ho reconeixen: un company va dir-me que si ell participava en el moviment social on la Sunta treballava, era per la qualitat de la relació que ella li havia ofert –de cuidar, d'escoltar, d'acollir, de donar paraula–, tant a ell com a la resta de persones. I era una tasca que la Sunta, com la

Mariona des de la seva feina d'insertora laboral, assumien més enllà de les retribucions econòmiques i de les funcions laborals encomanades. Aquest és el més femení que les dones aportem per gust i desig al treball, sent-ne conscients o no.

Però encara hi ha més. Mentre continuava treballant a l'escola, malgrat que ja havia anat descobrint l'autoritat femenina a l'aula, la persistència d'un malestar em fa pensar que encara no vivia el meu treball des de la llibertat femenina.

Ara veig que bona part del neguit, d'aquell malestar que tenia, era el fet que l'administració que em pagava no reconeixia el valor de portar la vida al treball, ni donava crèdit al que es movia de veritat a l'escola. Això era el que feia invisibles els significats del meu cos sexual, i pesava tant que fins i tot implicava que sovint em negués a mi mateixa, fent que el vincle entre el cos i la paraula pengés d'un fil.¹⁰

Va ser el no poder portar la vida al treball, tota la vida, és a dir, el meu cos sexual i els significats que amb ell porto, que el meu ser dona a la feina fos invisible.

L'escola continuava essent vista com un espai d'educació compensatòria, quan no com un espai d'entreteniment passiu. Però a mi la frase d'una de les dones: "Así salgo de casa, me distraigo, hablo, y..." em deia i em diu moltes coses. Sortir de casa era per a moltes anar a un espai que se sentia com a propi i ric en relacions importants per a les dones, per a nosaltres.

La interpretació que se'n feia per part dels responsables polítics era diferent a la meua. El fet que fos invisible als ulls de qui jo laboralment depenia, m'indignava. Vaig pensar que el meu treball diari contribuïa a emmascarar una línia política amb la qual jo no estava d'acord i que m'obligava a dividir el meu pensar i sentir del meu fer. La crítica al model institucional com una representació més de

l'ordre patriarcal jeràrquic, controlador, sustentat sobre les bases del poder i les lleis del diner; la crítica a la rigidesa i a la injustícia de les lleis laborals a les que estava subjecte; la denúncia del no sentit de les lleis i dels programes educatius en els que havia de desenvolupar la meua tasca educativa, em resultaven i encara em resulten insuficients. I el trobar-me immersa dins aquestes estructures em provocava aquestes crítiques fetes des de la indignació, des de la ràbia i el sentiment d'impotència. El que m'estava esgotant era continuar una lluita amb un espai de poder on el tenir cura, el reconeixement i l'acompanyament no hi tenien lloc.

La resposta que vaig trobar va ser deixar la feina. Renunciava convençuda, sense tenir presents els riscos que comportava. Bé, els tenia presents, però no em frenaven, no els tenia por. Em sabia envoltada de dones i alguns homes, amb qui la relació amb elles i ells era de les que acull i dona suport. Renunciar al meu lloc de treball, que al cap dels anys havia aconseguit que fos a través d'un contracte indefinit, va ser la meua manera de fer visible el meu "No".

Va ser una decisió difícil de comprendre per part dels polítics. La discussió l'enfocaven sempre des de paràmetres econòmics. Al veure això, encara em reafirmava més en la meua decisió. El que els havia estat plantejat, precisament, no era una qüestió exclusivament econòmica. Era d'un ordre molt diferent. I aquí era on els llenguatges es separaven i es feien incomprensibles les idees d'uns i les meves. Ara entenc que la incomprensió de les idees venia de l'exclusió de les relacions de diferència en la vida. El no viure des de les relacions de diferència havia arribat a la institució on treballava, i les relacions institucionals i laborals se'n ressentien. Ho he anat entenent a partir de les paraules de Milagros Rivera: "... lo que está excludido de muchos espacios mixtos son las relaciones de diferencia. Esta exclusión, las mujeres la notamos más, la vivimos con un padecimiento más intenso, porque la apertura femenina a lo otro es mayor y porque el deseo de acceder y de estar a gusto en esos espacios es muy grande entre nosotras desde hace al menos medio siglo; pero

también algunos hombres –jóvenes y menos jóvenes– la empiezan ya a notar”.¹¹

Evidentment que treballar en un àmbit que no rep un reconeixement social i econòmic em provocava tensions. Les mateixes condicions dels contractes laborals eren i són d'una violència extraordinària. Crec que aquesta precarietat laboral en la qual estem moltes dones i homes joves també frena el dir-se en llibertat. Però al costat d'aquesta idea, també tenia clar que amb els diners no arribaria a ser lliure tal i com jo intuïa que volia ser.

Encara que sembli paradoxal crec que el gest no el vaig prendre des de la llibertat. Plegar de la feina va ser la reacció fruit del tenir una relació d'enfrontament amb la realitat, d'estar en contraposició a, posant la mirada fora de mi, sense posar-me al centre. El cos va dir-me que havia de plegar, però el sentit del gest l'he trobat després, quan he sentit la llibertat femenina.

La llibertat femenina l'he sentit en mi quan he estat radical –he arribat a l'arrel– del partir de si, prenent com el propòsit del partir de si el que enuncia Milagros Rivera: no el de transformar la realitat sinó transformar la meva relació amb la realitat.

La llibertat femenina m'ha fet desplaçar inevitablement aquella idea que tenia inicialment d'emancipació femenina. L'ideal d'emancipació, amb el qual vaig començar a pensar el meu treball, no era sinònim de la llibertat del partir de si.

He viscut de manera lliure la meva diferència sexual quan he sabut veure i valorar la política del simbòlic en pràctiques quotidianes on les dones creen vida, cuiden i acullen amb el gest d'obertura i d'hospedatge que el mateix cos femení ens senyala. La recreació de bellesa reciclant escombraries que fan un grup de dones a l'extraradi de Porto Alegre; la unió de retalls creant formes maquíssimes amb el que abans era un munt de roba inservible, com és el "Patchwork"

que fa la mare; el gest d'un grup de dones de Nou Barris portant menjar calent als nois i a les noies de la casa okupada de Can Masdeu mentre la policia només hi era usant el seu llenguatge de violència.

Aquestes imatges i testimonis de dones m'han ajudat a passar de viure la meua diferència sexual com a limitadora de llibertat a viure-la com la possibilitat que obre i engendra llibertat. És la gran tasca civilitzadora que les dones fem en la nostra altra política recuperant els dons divins que ens regala la mare a cada home i a cada dona: la vida i la paraula.

Aquestes són per mi mostres del fer civilitzador, del cuidar i fer més habitable el món que porta en si la política de les dones. Una política que neix de l'ordre amorós de la mare. I el regal que puc fer a la mare és fer-me portadora d'aquests sabers més femenins allà on jo visqui, transformant des d'aquest saber el coneixement; fent que l'acollir i el tenir cura es transformi en coneixement.

Deixant la feina vaig viure uns moments d'incertesa. No tenia cap feina en perspectiva ni un fons econòmic que em permetés viure còmodament, però, com vaig sentir dir a Núria Pérez de Lara¹²: "dejarse decir algo es abrirse a la incertidumbre". Entenc que jo volia deixar-me dir coses i això implicava obrir-me, com també el cos femení senyala, a la incertesa.

Al cap d'un temps, la Marta i la Remei em van obrir el camí a la Universitat. Així vaig començar a treballar de professora portant amb mi el desig de fer visible tot el saber que vaig aprendre gràcies a les dones de l'escola, les que havien vingut a aprendre de mi, i que en aquestes línies es veu com qui més vaig aprendre vaig ser jo. Perquè com us he dit abans, em van fer un dels regals més grans: reconèixer la mare.

És el risc –el de tot procés que busca trobar un sentit– i l'atreviment de prendre la paraula, la pròpia, la que la mare ens regala a cada u i

a cada una. És la que em mostra tant dins com fora del treball. Aquest pas és un dels que ara convido a fer a les i els alumnes de la Universitat.

Per assumir el risc vaig haver de salvar la por: ara no em podia amagar darrera d'un discurs aliè i acadèmic, encara que legitimat fins i tot per discursos polítics transformadors. Ara m'exposava tota jo, em feia vulnerable. Però coneixia la força que circula amb l'autoritat femenina, i que en les relacions d'autoritat, que no poder, hi viu la confiança que fa que t'hi abandonis sense haver de témer res.

La meua manera de veure el treball ha canviat, i quan sento que se'n parla usant conceptes com els de "competència professional", "recursos materials i humans" o "plantilla eficient"...ho rebo com un engany que ajuda a invisibilitzar aquesta altra manera de mirar, entendre, estar i dir el món i la vida que les dones portem al treball. Són conceptes que omplen un discurs que ens va fent adoptar la idea que estem sols i ens priva de reconèixer-nos com a persones que estem en relació, incloses en xarxes d'ajuda mútua, de suport, que donen cos a "una estructura simbòlica de gran llibertat per moure'm en el món".¹³

Visc el treball des de la llibertat, però aquest no és un estar definitiu, perquè el treball és un niu de relacions i de situacions on, com diu Núria Pérez de Lara, també cal mantenir viva la pregunta¹⁴. Cal que mantingui viva la pregunta perquè el treball forma part de la meua vida, que sempre és relació, i és un esdevenir ple de vida on el diàleg entre mi i el qui i el que m'envolta se'm fa necessari constantment.

El créixer en relació em recorda la capacitat creadora que portem en nosaltres i la possibilitat de crear des del lloc on estem, perquè com diu Concepción Jaramillo, "yo soy mundo".¹⁵ Entenc que d'aquí ve la transformació, aquí hi veig un espai polític. El veig quan estic significat-me de manera lliure, ajudant-m'hi el record del que em va dir la Xus, una alumna, a qui li agraeixo aquestes paraules: "Allò que pugui

oferir des de la llibertat i des de l'estimació a mi mateixa és un fruit molt ric, un acte molt més generós que si es fa des de la manca d'amor a allò que sóc”.

Penso que el sentit del procés que he descrit l'explica molt bé Ana Mañeru: “Nombrar con palabras nuevas es hacer un corte en la realidad para decir lo que ya es pero todavía no se deja ver con claridad, porque las palabras viejas tienden a seguir ocupando todo el lugar disponible en nuestra experiencia y nuestro pensamiento”.¹⁶

A mi em faltava nombrar amb paraules noves el meu procés de descoberta de les relacions d'autoritat i del meu desig de ser en llibertat en el treball remunerat, fer-ho explícit. I m'ho ha permès la invitació de les dones de Duoda a qui dono les gràcies per haver provocat aquesta necessitat de dir-me.¹⁷

I a totes i a tots qui m'heu acompanyat en aquest camí de vida, que ens hi estem acompanyant, moltíssimes gràcies.

notas:

1. Em refereixo a l'entre-dones que vaig viure a la trobada de “Sofías: relacions d'autoritat en educació” a l'octubre de 2002; a l'entre-dones que visc compartint els desitjos, pors i alegries; amb les meves amigues, al voltant d'una cervesa o d'un cafè; amb les meves companyes de feina i d'estudi, que em són referència del seu saber estar a la Universitat; el que visc amb les meves alumnes, les quals fan que trobi “el més” de sentit a la meva feina; i, sobretot, amb la força que em dóna el gest constant de reconeixement de la Remei Arnaus, la meva Mestre i amiga, qui m'ha posat en relació amb tot aquest saber de la mà de la seva pròpia pràctica i m'ha acompanyat en el procés, per a mi imprescindible, de reconèixer i restituir el vincle matern.

2. Comparteixo les paraules de Tania Rodríguez: “Yo no puedo distinguir vida de educación, vida y educación...porque es un proceso continuo”, recollides a Sofías: *Escuela y Educación ¿Hacia dónde va la libertad femenina?*. Madrid: horas y HORAS, 2002, p. 52.

3. És una de les moltes idees que van sortir en les trobades que fèiem la Marta i jo per compartir la nostra experiència de ser educadores amb dones adultes; la nostra experiència de descobrir l'educar des de la diferència sexual; tot el que vivíem en les relacions amb les nostres mares, amigues, parelles, amics. Unes trobades que fèiem pel gust d'estar en relació, pel vincle d'amistat i d'autoritat que ens reconeixíem i pel que hem pogut viure i compartir tantes coses juntes.
4. Idea que exposa Remei Arnaus: "Aprender a estimar la mare. El vincle entre el cos i la paraula". *DUODA*, 22 (2002), pp. 75-89, seguint el fil d'una idea de Milagros Rivera.
5. A la jornada celebrada a Reus el novembre de 2002: "La política de les dones".
6. M'hi van ajudar a prendre consciència les paraules que Anna Mª Piusi ens va regalar a la conferència "Partir de si: la llibertat femenina a l'educació". Universitat de Barcelona, octubre de 2002. El "ser" i el "deber ser" són dues idees que m'han ajudat a llegir millor el simbòlic que m'envolta.
7. Milagros Rivera ho argumenta de manera molt interessant en la conferència que titulà: "Hablar del cuerpo: la diferencia sexual" --per al curs *El cuerpo y la imagen de la mujer*, celebrat a Córdoba, l'abril del 2002. Text fotocopiats, p.12.
8. Luce Irigaray, *Yo, tú, nosotras*. Madrid: Cátedra, 1992, pp.103-104.
9. Iaia Vantaggiato, "El tiempo que me queda. Relación entre el tiempo de la necesidad y el de libertad", a Luisa Muraro, Giannina Logobardi, Wanda Tommasi i Iaia Vantaggiato, *Una revolución inesperada. Simbolismo y sentido del trabajo de las mujeres*. Madrid: Narcea, 2001. p. 57.
10. Agraeixo aquí l'estar i l'acompanyament de la Nuri Casas, qui em va ajudar a enfortir el vincle cos-paraula amb les seves paraules sàvies.
11. Milagros Rivera, "*Las relaciones de diferencia: mujeres y hombres en un solo mundo.*" Text fotocopiats de la conferència que va fer a la Universitat de San Marcos de Lima.

12. Va ser en el transcurs del seminari "Educar en Babel" celebrat a la Universitat de Barcelona l'any 2002.

13. Remei Arnaus, Aprendre a estimar la mare. El vincle entre el cos i la paraula. *DUODA*, 22 (2002), pp. 75-89.

14. "Identidad, diferencia y diversidad: mantener viva la pregunta." a Larrosa, J. Skliar, C.: *Habitantes de Babel. Políticas y poéticas de la diferencia*. Barcelona: Laertes.

15. Frase recollida del seu article "Hacer educación en femenino". *DUODA*, 22, (2002), pp. 121-131

16. A Nieves Blanco (comp.), *Educar en femenino y en masculino*. Madrid: Akal, 2001, p.132.

17. No tan sols la invitació ho ha fet possible, sinó també la lectura de l'esborrany d'aquest text que en ferem, aportant-hi les seves observacions sempre riques i suggerents, M.-Milagros Rivera i Núria Pérez de Lara; els dinars-tutoria, les abraçades i el mestratge de la Remei Arnaus; i les lectures i relectures dels esborrany que en va fer M. José Morales, la Mariajo. A totes elles el meu agraïment més gran.